

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Published by
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd>

Kış 2021/ 8-4
<https://doi.org/10.46868/atdd.162>

XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Bana Nahiyesi'nde Vergi Muafiyeti Uygulaması

Almila Gökçe Özcan*
ORCID: 0000-0001-6715-0829

Öz

Vergi Osmanlı Devleti'nde üretimin temelini oluşturan ve aynı zamanda toplumsal statüyü belirleyen bir etmendi. Devlet, verginin bu önemine rağmen vergi muafiyeti sistemini uygulamıştı. Bu makalenin amacı Osmanlı Devleti'nin vergi muafiyeti uygulamasının sebeplerini ortaya koymaktır. Bu sebeple devletin serhadda yer alan Vidin sancağının Bana nahiyesinde uyguladığı vergi muafiyeti ele alınarak devletin muafiyet vermesine sebep olan hizmetler, muafiyete konu olan vergiler, muafiyet uygulama prosedürü, askerî sınıf ile muaf ve müsellemler grubu incelenmeye çalışılacaktır. Bu çalışmada kaynak olarak H. 994 tarihli ve TKG. KK. TTd. 199 numaralı Vidin mufassal tahrir defteri kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, Vidin, Bana, Vergi, Vergi Muafiyeti

Gönderme Tarihi: 12/05/2021

Kabul Tarihi:21/10/2021

---

* Dr, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Nevşehir-Türkiye, almila.ozcan@nevsehir.edu.tr

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Özcan, Almila Gökçe, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Bana Nahiyesi'nde Vergi Muafiyeti Uygulaması." *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8-3, 2021, ss.1406-1421.

Application of Tax Exemption In Township Of Bana In The Second Half of XVIth Century

Almila Gökçe Özcan*
ORCID: 0000-0001-6715-0829

Abstract

The tax was a factor that formed the basis of production and also determined social status in the Ottoman State. Despite the importance of the tax, the state applied the tax exemption system. The purpose of this article is to reveal the reasons for the Ottoman State's tax exemption. For this reason, the tax exemption applied by the state in the Bana sub-district of the sanjak of Vidin, which was in the frontier, will be discussed, and the services that caused the state to grant the exemption, the taxes subject to the exemption, the exemption application procedure, the military class and exempts and musellems will be examined. In this study, the Vidin registry book dated H. 994 and numbered TKGM. KK.TTd. 199 has been used.

Keywords: Ottoman State, Vidin, Bana, Tax, Tax Exemption

Received Date: 12/05/2021

Accepted Date: 21/10/2021

---

* Doctor, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Nevşehir-Turkey, almila.ozcan@nevsehir.edu.tr

You can refer to this article as follows:

Özcan, Almila Gökçe, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Bana Nahiyesi'nde Vergi Muafiyeti Uygulaması." *Academic Journal of History and Idea*, 8-3, 2021, pp..1406-1421.

Применение Освобождения От Налогов В Городке Бана Во Второй Половине XVI Века

Алмила Гекче Озджан*
ORCID: 0000-0001-6715-0829

Резюме

Налог был фактором, который составлял основу производства, а также определял социальный статус в Османском государстве. Несмотря на важность налога, государство применяло систему освобождения от уплаты налогов. Цель этой статьи - раскрыть причины освобождения Османского государства от уплаты налогов. По этой причине будет обсуждаться освобождение от налогов, применяемое государством в подрайоне Бана санджака Видина, который находился на границе, и будут рассмотрены услуги, которые побудили государство предоставить освобождение, налоги, подлежащие освобождению, процедура применения освобождения, военный класс и льготы и муселлемы. В качестве источника в этом исследовании Х. Он датирован 994 годом и ТКГ. КК. ТТд. Использовалась книга Видин муфассал тахрир № 199.

Ключевые слова: Османское государство, Видин, Бана, налог, освобождение от налогов

Получено: 12/05/2021

Принято: 21/10/2021

---

*Доктор, Университет Невшехира Хаджи Бекташ Вели, Институт искусств и наук, Департамент истории, Невшехир-Турция, almila.ozcan@nevsehir.edu.tr

Ссылка на статью:

Özcan, Almıla Gökçe, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Bana Nahiyesi'nde Vergi Muafiyeti Uygulaması." *академическая история и мысль*, 8-3, 2021, сс.1406-1421.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde vergi önemli bir yere sahipti. Osmanlı Devleti toplumsal grupları vergi verme durumuna göre belirlemiş, vergi gelirinin azalacağı gerekçesiyle reaya sınıfının askerî sınıfına dâhil olmasını istememişti. Devlet tımar sistemini uygularken amaçlarından biri vergi toplamaktı. Verginin bu önemine rağmen Osmanlı Devleti -bir anlamda elde edeceği gelirden vazgeçerek- askerî sınıf üyelerine; devlet için üretim yapanlara (çeltikçi, madenci vs.); güvenlik hizmeti yapanlara (derbendçi, martolos vs.); cami ve köprü vs. yapıların inşa, tamir ve bakım işlerini yapanlara; ordunun ihtiyaçları için üretim yapanlara (çuha vs.); bedensel engelleri olan vs. kişi ve gruplara bazı vergilerden muafiyet tanımıştır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve gelişmesinde gazanın önemli bir rol oynaması devletin kurumlarının oluşmasında, yetki ve sorumlulukların belirlenmesinde askerî ihtiyaç ve işlevlerin öncelik kazanmasına yol açmıştı.¹ Osmanlı anlayışına göre devletin görevi adaleti, inanç özgürlüğünü, tebaanın can ve mal güvenliğini sağlamaktı.²

Osmanlı kurumlarının oluşmasında yönetim anlayışının yanı sıra dönemin şartları da etkili olmuştur. Devlet dönemin şartları gereği yaşanan para darlığı ve ulaşım sorunlarını çözmek zorunda kalmıştır. Buna göre Avrupa ve Akdeniz'de ortaçağ sonundan beri yaşanan para darlığı yani kıymetli madenlerin kıtlığı Osmanlı Devleti'ni de etkilemişti.³

Devlet para darlığı sebebiyle özellikle büyük bir ordu için gerekli parayı bulmakta sorun yaşamıştı. Aynı şekilde halk da vergi ödemek için nakit para bulmakta zorlanmaktaydı. Bu yüzden devlet -dönemin diğer devletlerinin de yaptığı gibi- tımar sistemi uygulayarak para darlığı sorununu aşmaya çalışmıştı. Bu sistemde tımarlı sipahi gelir kaynağı olan köyde yaşar ve aynı olarak ödenen öşür vergisini toplar ve nakde çevirirdi.⁴ Ancak zamanla tımarlı ordunun çeşitli sebeplerle işe yaramaz hale gelmesi nakdi maaş alan ulufeli ordunun mevcudunun fazlaca artmasına yol açmıştı. Para darlığı içerisindeki devlet maliyesinin en önemli sorunu bu orduya ulufe, bahşiş ve terakki

¹ Mehmet İpşirli, "Osmanlı'nın Esas Yapısının Bozulması ve Islahı Çalışmaları Üzerine Gözlemler", *Türkler*, C. 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 1549.

² Nazif Öztürk, "Osmanlı Döneminde Vakıflar", *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 809.

³ Halil İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayınları, İstanbul 2009, s. 160-161.

⁴ Halil İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600*, Kronik Kitap, İstanbul 2019, s. 138-139.

yetiştirmek olmuştur. Devlet birçok hizmet ve cezayı nakdiye çevirmiş, tımarlılar köylülerden aynı olarak alınması gereken öşür vergileri yerine kesim olarak para istemeğe başlamışlardı. Ayrıca ganimet kazanılmayan savaşlar devletin mali yükünü ve para ihtiyacını daha da artırmıştı.⁵

Devlet dönemin şartları sebebiyle ulaşım zorluğu sorunuyla da uğraşmaktaydı. Tarih boyunca ekonomik ve ticari faaliyetlerin, haberleşmenin ulaşım yoluyla gerçekleşmesi sebebiyle ulaşım bütün devletler için önemli bir sorun olmuştur. Osmanlı Devleti'nde coğrafi yapı sebebiyle kara, deniz ve nehir ulaşım şebekesi önemli bir yere sahipti. Bu ulaşım şebekesinin oluşumu ve işleyişi bir takım hizmet grupları ve kuruluşlar sayesinde gerçekleşmekteydi.⁶

Osmanlı Devleti -daha önce de belirtildiği üzere- toplumsal grupları vergi verme durumlarına göre belirlemiş, toplumu askerî (yönetenler) ve reaya (yönetilenler) yani vergi vermeyen ve vergi veren olarak iki gruba ayırmıştı. Askerî sınıfın görevi Osmanlı hukukunu uygulamak suretiyle ülkede adaleti ve halkın refahını sağlamaktı. Çeşitli din ve soylara mensup kişilerden oluşan reaya sınıfı hiçbir şekilde idareye katılmazdı, üretim yapmak ve vergi vermek suretiyle askerî sınıfı desteklemekle yükümlüydü.⁷

Vergilerden muaf olan⁸ askerî sınıf padişah; Enderun'da görevli ağalar; Birun'da görevli ulema sınıfı (padişah hocası, hekimler, hünkar imamı, şehzadelerin eğitimiyle ilgilenen hocalar); matbah-ı amire ve darphane emiri gibi eminler, rikab ağaları, müteferrikalar, baltacılar, nakkaş, kuyumcu, saatçi ve okçu gibi hizmet bölükleri; bostancılar, tımarlı sipahiler, kapıkulu askerleri (acemi ocağı, yeniçeri ocağı, cebeci ocağı, topçu ocağı, top arabacıları ocağı, kapıkulu süvarileri), yaya ve müsellemler; reisülküttap, defterhane görevlileri gibi kalemiye mensupları; şeyhülislam, kadılar, müderrisler, imam ve müezzin gibi görevlilerden oluşan ilmiye mensuplarından oluşmaktaydı.⁹

---

⁵ H. İnalçık, *a.g.e.*, s. 160-161.

⁶ Mehmet Taştemir, "Klasik Devirde Osmanlıda Kara Ulaşımı ve Yollar", Osmanlıda *Ulaşım Kara-Deniz-Demiryolu*, (Ed. Vahdettin Engin, Ahmet Uçar, Osman Doğan), Çamlıca Kitap, İstanbul 2012, s. 13.

⁷ Bahaeddin Yediyıldız, "Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış", *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 344.

⁸ Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı İctimai Yapısının Ana Hatları", *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 21.

⁹ B. Yediyıldız, *ag.m.*, s. 345-360.

Vergi veren halk zümresini¹⁰ yani reaya sınıfını oluşturan gruplardan köylüler ve göçebeler tarım ile; esnaf ve tüccarlar kasaba ve şehirlerde toplumun ihtiyacı olan malları üretmek ve bunların dağıtımıyla uğraşmaktaydılar. Bu iki kesim faaliyetleri sonucunda kendi geçimlerini sağlıyor, devletin işlevlerini yerine getirebilmesi ve kamu hizmetlerinin görülebilmesi için gerekli olan artı geliri elde ediyorlardı.¹¹ Osmanlı Devleti reayanın korunmasını en önemli ve gerekli olan işlerinden olarak kabul etmiş, ancak reayayı askerî zümreye dâhil etmekten kaçınmıştı. Bunun sebebi atadan ve dededen asker oğlu olmayan birinin sipahi olmasının düzeni bozacağı, reayanın asker olması durumunda vergi veren halkın azalacağı, buna bağlı olarak hazine gelirinin eksileceği ve devlet düzeninin bozulacağı fikriydi.¹²

Osmanlı toplumunda yer alan bir diğer bir zümre ise raiyyet rüsumunu tam olarak ödeyen reaya ile raiyyet rüsumundan tamamıyla muaf olan askerî sınıf arasında yer alan ve raiyyet rüsumunu kısmen ödeyen muaf ve müsellemlerdi.¹³

Osmanlı Devleti'nin -verginin belirtilen önemine rağmen- vergi muafiyeti uygulamasında yönetim anlayışı, yaşadığı para darlığı ve ulaşım zorluğu gibi sorunlar etkili olmuş, devlet vergi muafiyeti sistemini uygulayarak güvenlik, ulaşım, yapı ve tamir hizmetleri, dinî ve askerî hizmetler gibi çeşitli hizmetlerin yerine getirilmesini sağlamıştır.

Bu makalede Osmanlı Devleti'nin uyguladığı vergi muafiyeti Bana nahiyesi örneğinde incelenerek devletin nahiyede muafiyet vermesine sebep olan hizmetler, muafiyet tanıdığı vergiler ve muafiyet verilme prosedürü, askerî sınıf, muaf ve müsellemler grupları incelenerek devletin vergi muafiyeti uygulamasının arka planı değerlendirilmeye çalışılmıştır. Makalenin ana kaynağı H. 994 tarihli ve TKG. KK. TTd. 199 numaralı Vidin sancağı mufassal tahrir defteridir. Makalede incelenen zaman-seçilen kaynağın tarihi sebebiyle- XVI. yüzyılın ikinci yarısıdır.

Vidin'in Osmanlı Devleti'ne katılması Yıldırım Bayezid'in Niğbolu Savaşı'nda Haçlıları yenmesi ile gerçekleşmişti.¹⁴ Vidin Bulgaristan'ın kuzeybatı köşesinde Tuna Nehri'nin sağ kıyısı üzerinde yer alan sanayi ve liman şehriydi ve Tuna üzerinden gelebilecek saldırıları önlemek ve devletin kuzey sınırını korumak için bir üs ve kale

¹⁰ A. Tabakoğlu, a.g.m., s. 23.

¹¹ B. Yediyıldız, a.g.m., s. 361.

¹² Erol Özbilgen, *Bütün Yönleriyle Osmanlı Adâb-ı Osmaniye*, İz Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 417.

¹³ H. İncelik, a.g.e., s. 52.

¹⁴ Machiel Kiel, "Vidin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 43, TDV Yayınları, Ankara 2013, s. 103.

işlevi görmekteydi.¹⁵ Vidin'in hem bir serhat şehri olması hem de zaman zaman istilalara uğraması, ayrıca coğrafi konumu Vidin'de yaşayan halkın sorumluluk ve mükellefiyetlerinin ağır olmasına yol açmıştı.¹⁶

XVI. yüzyıl ortasına kadar Macar, Eflak ve Sırp saldırılarına karşı bir sınır sancağı haline getirilen Vidin¹⁷ XVI. yüzyılın ilk yarısına kadar birinci derecede bir serhat şehriydi. Balkanlara egemen olan devletlerin hedefi daima Tuna ötesi toprakları kendi kontrolleri altında tutmaktı. Tuna Nehri özellikle askerî olarak Balkanların kuzey sınırınıydı. Vidin, Belgrad ile birlikte Balkanların batısına doğru bir kilit noktasıydı.¹⁸

Vidin M. 1527-1552 yılları arasında Rumeli eyaletine, M. 1552-1641 yılları arasında Tımsıvar eyaletine bağlıydı.¹⁹ Mihaı Maxım'e göre ise XVI. yüzyılda Vidin Alacahisar ve Vulçitrın sancakları ile birlikte Tımsıvar beylerbeyliğinden ayrılarak Rumeli beylerbeyliğine bağlandı.²⁰ Zinkeisen III. Murat devrinin sonlarına Vidin'in Tımsıvar ve Lipova ile beraber Tımsıvar eyaletine bağlandığını yazmıştır.²¹

Osmanlı döneminde Vidin sancak, nahiye ve nahiye merkezi idi. Vidin sancağının XVI. yüzyıldaki nahiyeleri Bana (Soko Bana), Vidin, Feth-i İslam, İsfelik (Svrlig), Zagoriye, Polomiye, Krivina, Timok ve Çerna Reka idi.²²

Osmanlı Vergi Düzeni

Osmanlı Devleti'nde vergiler şer'i ve örfi olmak üzere iki başlık altında toplanmıştı. Devletin halktan topladığı vergiler ise rüsum-ı şer'iyeye, rüsum-ı örfiye ve avarız-ı divaniye olarak üç bölümdü.²³

Şer'i vergiler esasında devletin olduğu kabul edilen arazinin ekilmesi suretiyle mahsulünden veya otu veya suyu sayesinde elde edilen diğer hayvan mahsulü gibi gelirden çiftçinin icar (kira) bedeli olarak ödediği vergilerdi. Bu vergiler devlet

¹⁵ M. Kiel, a.g.m., s. 103-104.

¹⁶ Hava Selçuk, "Lale Devrinde Vidin Şehri", *Lale Devrinde Osmanlı Devleti ve Nevşehir*, (Edit İlyas Gökhan- Hüseyin Saraç- A. Gökçe Özcan), Kömen Yayınları, Konya 2018, s. 220.

¹⁷ Hava Selçuk, "Vidin'de Toplumsal Hayat: 13 Numaralı Şer'iyeye Siciline Göre (1698-1699)", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi-4* (14), 2012, s. 29.

¹⁸ Hava Selçuk, "Vidin'de Toplumsal Hayat: 13 Numaralı Şer'iyeye Siciline Göre (1698-1699)", s. 30-31.

¹⁹ Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2017, s. 790.

²⁰ Mihaı Maxım, "Tımsıvar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 41, TDV Yayınları, Ankara 2012, s. 94.

²¹ Ayşe Kayapınar, "Ortaçağ ve Osmanlı Döneminde Vidin", *Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, 2015, s. 83.

²² A. Kayapınar, a.g.m., s.82.

²³ Ünal Taşkın, "Rüsum-ı Örfiye", *Tarih Okulu*, İlkbahar-Yaz, S. XIV, 2013, s. 56.

hazinesinin geliri olarak kabul edilirdi.²⁴ Şer'i vergiler esasen zekât, öşür, haraç ve cizye idi.²⁵

Örfi vergiler devlet görevlilerinin görev harcamalarının reaya tarafından ödenmesi idi. Bu vergilerin türü ve miktarı her sancak için farklı idi.²⁶ Halil İnalçık'a göre örfi resimler veya rüsum-ı örfiye denildiğinde kastedilen vergi türü raiyyet rüsumudur, raiyyet rüsumu ise çift resmi ve bağlantılarıdır. Raiyyet rüsumunu oluşturan vergi türleri çift resmi, nîm-çift, caba, kara, mücerred, bennâk dönüm ve tütün resmidir.²⁷

Avarız türü vergiler ise olağanüstü hallerde divanın kararı ve padişahın emriyle toplanan vergilerdi. Bu vergiler başlangıçta yalnız savaş dönemlerinde yapılan masraflar için alınmaya başlanmış, ancak daha sonra hazinenin düştüğü sıkıntıyı hafifletmek amacıyla da alınmıştı. Avarız türü vergiler zamanla geleneksel bir hale gelmişti.²⁸

Osmanlı Devleti vergi muafiyetini kademeli olarak uygulamıştı. Buna göre devlet ilk olarak avarız türü vergilerden, ikinci olarak raiyyet rüsumu, üçüncü ve son olarak da şer'i vergilerden muafiyet bağışlamıştı. Devlet raiyyet rüsumundan muaf olanları avarızdan; şer'i vergilerden muaf olanları raiyyet rüsumu ve avarızdan da muaf tutmuştu. Devlet bütün bu muafiyetleri din ve devlet için birtakım hizmetlerin yerine getirilmesi şartıyla bağışlamıştı. Osmanlı Devleti XVI. yüzyılda bir hizmet karşılığı muaf olan reayaya eskiden tanıdığı aşar ve raiyyet rüsumundan muafiyeti kaldırmaya ve yalnız avarız muafiyeti tanımaya başlamıştı.²⁹

Osmanlı Devleti'nin yaşadığı siyasi, ekonomik ve sosyal olaylar vergi düzeni üzerinde etkili olmuştu. Osmanlı Devleti XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren siyasi, ekonomik ve toplumsal alanlarda sorunlar yaşamaya başlamış, bu durum devletin klasik olarak nitelenen düzeninin bozulmasına yol açmıştı. Osmanlı Devleti XVI. yüzyıl ortalarında Balkanlardaki devletleri kendi yönetimine aldıktan sonra Habsburg İmparatorluğu ile karşı karşıya geldiği zaman yeni bir askerî denge oluşmaya başlamış,

---

²⁴ Ü. Taşkın, a.g.m., s.56.

²⁵ Abdurrahman Vefik Sayın, *Tekâlif Kavaidi*, Maliye Bakanlığı Yayını, Ankara 1999, s.7.

²⁶ Ü. Taşkın, a.g.m., s. 56.

²⁷ H. İnalçık, *a.g.e.*, s. 38-49.

²⁸ Ü. Taşkın, a.g.m., s. 57-58.

²⁹ H. İnalçık, *a.g.e.*, s. 52.

Orta Avrupa'ya uzanan Osmanlı ilerlemesi Avusturya sebebiyle daha Kanuni zamanında hemen hemen tamamen durmuştu.³⁰

XVI. yüzyılın başlarından itibaren nüfus hızlı bir şekilde artmış, buna karşılık zirai ekonomi aynı oranda büyümemişti. Bunlara ek olarak Safevi ve Habsburgla yapılan uzun süreli savaşlar maliyeyi büyük bir sıkıntıya düşürmüş, piyasaya akan ucuz Amerikan gümüşü ekonomiyi etkilemiş, büyük bir enflasyona ve buna bağlı olarak halk arasında paniğe sebep olmuş, fiyatlarda büyük artışlar yaşanmıştı. Sabit gelirlili olan halk ihtiyaçları için daha fazla para harcamak zorunda kalmış, yeni gelir kaynağı bulmak zorunda kalan devlet olağanüstü durumlarda alınan avarız türü vergileri düzenli hale getirmişti. Halk vergileri ödeyemez hale gelmiş ve topraklarını terk etmeye başlamıştı.

31

Bana Nahiyesinde Vergi Muafiyeti Uygulaması

Nahiyedeki askerî sınıf üyeleri müstahfızlar, imam ve hatipler; muaf ve müsellemler grubu derbendçiler, martoloslar, köprücüler, cami meremmetçileri ve has-ı hümayun karyeleri halkından oluşmaktaydı.

Nahiyede Yer Alan Askerî Sınıf Üyeleri

Müstahfızlar

Müstahfızlar askerî teşkilatta yer alan kale muhafızları olup kale kumandanının emrinde görev yaparlardı. Müstahfızlar asayiş ve güvenliği sağlamakla yükümlüydüler, ayrıca sınır kalelerini düşman hücumlarına karşı muhafaza ederlerdi. Müstahfızlar için merdan-ı kale, kale erenleri ve hisarerleri gibi tabirler de kullanılırdı.³²

Bana kalesi müstahfazan cemaati 21 nefer, evlatları ise 4 neferdi.³³

İmamlar ve Hatipler

Osmanlı Devleti'nde imamlar çeşitli alanlarda hizmet etmekteydi. Müslüman din adamları arasında kadro olarak en geniş yere sahip olan imamlar hizmete padişah

³⁰ Suraiya Faroqhi, "İktisat Tarihi (1500-1600)", *Türkiye Tarihi 2 Osmanlı Devleti 1300-1600*, (Ed. Metin Kunt, Suraiya Faroqhi, vd.), Cem Yayınevi, İstanbul 2009, s. 138-143.

³¹ M. İpşirli, a.g.m, s. 841-842.

³² DİA, "Müstahfız", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, TDV Yayınları, Ankara 2006, s. 109.

³³ TKGM, TTD, 199, s. 384a.

beratıyla alındıkları için askerî sınıf üyesiydiler.³⁴ Hutbe okumakla yani genelde vaaz ve nasihat içeren konuşmayı yapmakla görevli olan hatipler³⁵ askerî sınıf üyesiydi.³⁶

Bana nahiyesinde Cami-i Hacı Mehmed Mahallesi'nde 1 hatib ma imam, Hacı Mustafa Mahallesi'nde 1 imam, Mehmed Abdüllatif Mahallesi'nde 1 imam ve 1 müezzin, Cami-i Atik Mahallesi'nde 1 hatib ve 1 imam vardı.³⁷

Nahiyede Yer Alan Muaf ve Müsellem Grubu

Güvenlik Hizmeti Yapanlar

Derbendçiler

Derbendler önemli geçit noktalarında, yolların kavşak noktalarında ve merkezî konumda olan tehlikeli, yol kesenlerin ve haramilerin olduğu yerlerdi. Derbendçiler yolların ve geçitlerin güvenliğini sağlamakla görevliydi.³⁸

Bana nahiyesinde Dolna Lukova köyü halkının elinde avarız-ı divaniyeden muaf olarak derbend muhafazası ettiklerine dair hüküm vardı ve bu durum defter-i atike yazılmıştı. Köy taşlık ve tehlikeli olduğu için Bana kadısı halka arz vermişti. Bu durumun bildirilmesi üzerine köy halkı defter-i cedide oni kişer akçe ispençe, avarız-ı divaniyeden ve müzevveçler birer kile buğday ve birer kile arpa vermekten muaf olmak üzere yazılmıştı. Köy nüfusu 10 hane ve 11 mücerred idi.³⁹

Martoloslar

Askerî bir teşkilat olan martoloslar kuruluş devrinde haberci ve casus olarak hizmet etmişler, XV. yüzyılda yapılan değişikliklerle akıncı, kale muhafızı, derbendçi ve maden bekçisi gibi askerî görevleri bulunan bir teşkilat haline gelmişlerdir.⁴⁰

Devletin sınırları XVI. yüzyılda daha ileri gidince, eski martolosların görev mahiyeti değişmiş, sınırların içerisinde, düşman olmadığı için martoloslar emniyet kuvveti olarak hizmet görmüşlerdir. Bu organizasyon ilk kez XVI. yüzyılda takviye olunmuş, XVII. yüzyılın ilk yarısında ise bütün Balkanlara yayılmıştı. Kanuni Sultan

³⁴ Kemal Beydilli, "İmam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 22, TDV Yayınları, Ankara 2000, C. 22, s.181.

³⁵ Mustafa Baktır, "Hutbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 18, TDV Yayınları, Ankara 1998, s. 425.

³⁶ B. Yedi yıldız, a.g.m., s. 345-360.

³⁷ TKGM, TTD, 199, s. 384a-384b.

³⁸ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1990, s.9, 11.

³⁹ TKGM, TTD, 199, s. 387b.

⁴⁰ Bilge Keser, "Osmanlı Devletinde Martolos Teşkilatı", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Erzurum 1999, s.267-269.

Süleyman devrinde martoloslar yalnız sınır boylarında değil, sınırların gerisinde de muhafız ve derbendçi olarak hizmet etmiştir.⁴¹

Vidin sancağı kanunnamesine göre Bana nahiyesinden 26 kişi martolos yazılarak Koçanya Dağı'nın hıfz u hırsesi için tayin edilmişti. Martoloslar bu hizmetleri karşılığında yeniçeri oğlanı vermek, cemi avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiye, kürekçi, nüzül ve kebe vermekten muaf ve müsellemler tutulmuşlardı.⁴²

Ulaşım Hizmetleri

Köprücüler

Osmanlı Devleti'nde köprücüler köprülerin bakım, muhafaza ve onarımı ile ilgilenen kişilerdi. Köprüler devlet tarafından ya da bazı kişilerce yaptırıldığı gibi bazı kişiler tarafından vakıf olarak da yaptırılırdı. Bir yerin ahali köprüye ihtiyaç duyduklarında bağlı oldukları kazanın kadısına bu durumu bildirir, kadı da merkeze bu durumu iletirdi. Köprülerin bakımına ve muhafazasına tayin edilen kişiye köprücü denirdi.⁴³

İstoççe köyü gelen geçen çok olduğu bir yol üzerinde nehir kenarında yer almaktaydı. Nehirde genellikle taşkınlar oluyor, bu sebeple yolcu ve yolcu gemilerinin buradan geçmesi zorlaşıyordu. Bana kadısı köy halkına nehir üzerinde köprü ve bu köprünün hizmetini yapmak karşılığında avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden muaf olmaları için hüküm vermişti. Bu durum bildirildiğinde halkın köprü ve köprünü hizmetini yapmaları karşılığında avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden muaf olmaları ferman olunmuş, halk defter-i atikde olduğu gibi defter-i cedide de bu şekilde kaydedilmişti. Köyün nüfusu 15 hane, 17 mücerred ve 2 bennak idi.⁴⁴

Tamir ve Bakım Hizmetleri

Cami Meremmetçileri

Osmanlı Devleti'nde camiler bir ibadet mekânı olmanın yanında eğitim ve kültür merkezleri, idarecilerin halkla bir araya geldiği yerler, adalet hizmetlerinin yerine getirildiği yerlerdi.⁴⁵

⁴¹ B. Keser, a.g.m., s. 272-273.

⁴² TKGM, TTd, 199, s. 11a.

⁴³ Cengiz Orhonlu, "Köprücülük", VII. Türk Tarih Kongresi: Ankara, 25-29 Eylül 1970, Kongreye Sunulan Bildiriler C. II, Ankara 1973, s. 701-703.

⁴⁴ TKGM, TTd, 199, s. 389a.

⁴⁵ Ahmet Önkal, Nebi Bozkurt, "Cami", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 7, TDV Yayınları, Ankara 1993, s. 46, 49-52.

Nahiyede yer alan Yoşaniçe köyünde padişahın yaptırdığı bir cami vardı. Köy halkı bu caminin meremmet yani tamir işlerini yapmakla görevliydi. Halk bu hizmet karşılığında avarız-ı divaniyeden muaf olarak defter-i atike yazılmıştı. Köy defter-i cedide de aynı usül üzere yazıldı. Köy nüfusu 25 hane, 22 mücerred, 2 müslim, 5 bennak ve 3 baştina idi.⁴⁶

Karyenin Hukuki ve İdari Statüsü

Has Karyesinde Yaşayanlar

Osmanlı toprak sistemi olan tımar, devlet görevlilerine hizmetleri karşılığında belli bir bölgenin vergilerini toplama yetkisinin verilmesiydi. Tımarlar fonksiyonuna göre has, zeamet ve tımar olarak üç grup; bunlardan haslar havas-ı hümayun ve havas-ı vüzera ve ümera olarak iki türdür. Havas-ı hümayun sultana aittir ve en zengin ve güvenilir gelir kaynakları burada toplanırdı. Havas-ı vüzera ve ümera yüksek rütbeli devlet görevlilerine ve eyalet yöneticilerine tahsis edilirdi. Has toprakları idari ve mali olarak serbest tımarlar grubundaydı. Bu tımarlar sahibinin mülkü olarak kabul ediliyor ve geniş yetkilerle idare ve tasarruf ediliyordu. Bu tımarlarda rüsum-ı serbestiye olarak kaydedilen vergiler tamamen tımar sahibine aitti.⁴⁷

Has karyelerinin bazı vergilerden muafiyetleri vardı. Örneğin aynı sancakta Polomiye nahiyesinde yer alan ve padişah hassı olan İslavatin köyü avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden muaftı.⁴⁸

Bana nahiyesinde has köyleri bulunmaktaydı. Bu köylerden Basvik, Dokça ve Sredne Rutışte köyleri padişah haslarıydı. Basvik aynı zamanda filorici⁴⁹ karyesiydi. Karyenin nüfusu hane 7, mücerred 5 ve 1 bennak idi.⁵⁰ Dokça karyesi 15 hane ve 5 mücerred,⁵¹ Sredne Rutışte köyü 6 hane ve 1 mücerredten oluşmaktaydı.⁵²

⁴⁶ TKGM, TTd, 199, s. 393b-394a.

⁴⁷ Fatma Acun, "Klasik Dönem Eyalet idare Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulaması", *Türkler*, C. 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.1665, 1670,1674.

⁴⁸ TKGM, TTd, 199, s. 70a.

⁴⁹ Filoriciler (Eflakan) Karadağ bölgesi ile Romanya'ya kadar olan bütün sınır boylarında yaşarlardı. Filoriciler seferlerde ordunun geri hizmetini yapmakla görevliyidiler, diğer zamanlarda kale ve köprü tamiri gibi işlerle uğraşırlardı. Filoriciler şeri ve örfi vergi ödemez, yılda birer filori verirlerdi. Filoricilerin nahiye kethüdalarına knez, köy kethüdalarına primikür denirdi, bunlar her sene filori vergisi toplayan eminlere yardım ederlerdi. Knez ve primikürler bu sebeple vergiden muaflardı. Bkz. Mithad Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lugatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986, s. 95.

⁵⁰ TKGM, TTd, 199, s. 382a.

⁵¹ TKGM, TTd, 199, s. 382b.

⁵² TKGM, TTd, 199, s. 383a.

Dolna Rutişte köyü filorici hasıydı. Köy nüfusu 16 hane ve 8 mücerreddi.⁵³

Bana nefsinde yer alan Bana Kalesi müstahfızları, Cami-i Hacı Mehmed, Hacı Mustafa, Mescid-i Abdüllatif, Cami-i Atik, Mescid-i Alibey, Mescid-i Hacı Turak ve Piri Beğ mahalleleri Vidin mirlivasının haslarındandı. Bu köylerin toplam nüfusu 165 hane, 45 mücerred idi.⁵⁴

---

⁵³TKGM, TTd, 199, s. 382a.

⁵⁴ TKGM, TTd, 199, s. 384a-385b.

Sonuç

Vergi Osmanlı Devleti için önemli bir gelir kaynağı olmasının yanı sıra Osmanlı toplumsal sınıflarının belirlenmesinde tek etmedi. Ayrıca devletin en önemli sistemlerinden biri olan tımar sistemi vergi toplamak amacıyla uygulanmıştı.

Osmanlı Devleti XVI. yüzyılın ikinci yarısında mali sıkıntılar yaşamış, bu sıkıntıları çözmek için vergi miktarını artırmıştı. Devlet buna rağmen vergilerden muafiyet tanımıştı. Kendi asli görevinin halkın güvenliği ve adaletini sağlamak olduğunu kabul eden devlet, vergi muafiyeti uygulamasıyla askerî sınıf üyeleri ile muaf ve müsellemler grubu vasıtasıyla güvenlik, eğitim, sosyal yardım, ulaşım hizmetlerinin, dinî ve askerî hizmetlerin yerine getirilmesini sağlamıştı.

Devlet herhangi hizmeti muafiyet yoluyla yaptırarak hizmetin yerinde, zamanında ve ücret ödemediği yapılmamasını sağlamaktaydı. Böylece devlet para darlığı, ulaşım ve güvenlik sorunları olan bir dönemde merkezden taşraya görevli göndermek ve para ödemek zorunda kalmıyordu. Para darlığı çeken halk ise ödemesi gereken vergiyi nakit olarak ödemek yerine hizmet ile ödeme imkânına sahip oluyordu.

Bana nahiyesinde askerî sınıf üyeleri olarak müstahfızlar, imam ve hatipler; muaf ve müsellemler grubu üyeleri olarak derbendçiler, martoloslar, köprücüler, cami meremmetçileri ve has-ı hümayun karyelerinin halkı yaşamaktaydı.

Osmanlı Devleti'nin uyguladığı kademeli muafiyet sistemi dikkate alındığında muaf ve müsellemler grubuna Bana nahiyesinde şer'i vergilerden muafiyet vermediği, bir kez avarızdan, üç kez avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden muafiyet verdiği görülmektedir. Devletin nahiyeye bir serhad sancağında olmasına rağmen şer'i vergilerden muafiyet vermemesi dikkat çekmektedir.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü (TKGM)

Kuyûd-ı Kadime Arşivi TTD 199.

Araştırma Eserler

ACUN, F., “Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulaması”, *Türkler*, C. 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 1665- 1683.

BAKTIR, M., “Hutbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.18, TDV Yayınları, Ankara 1998, s. 425-428.

BEYDİLLİ, K., “İmam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.22, TDV Yayınları, Ankara 2000, s.181-186.

DİA, “Müstahfız”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, TDV Yayınları, Ankara 2006, s. 109-111.

FAROQHI, S., “İktisat Tarihi (1500-1600)”, *Türkiye Tarihi 2 Osmanlı Devleti 1300-1600*, (ed. Metin Kunt, Surayya Faroqhi, vd.), Cem Yayınevi, İstanbul 2009, s. 145-205.

İNALCIK, H., *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2009.

İNALCIK, H., *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600*, Kronik Kitap, İstanbul 2019.

İPŞİRLİ, M. “Osmanlı Esas Yapısının Bozulması ve Islahı Çalışmaları Üzerine Gözlemler”, *Türkler*, C. 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 1549-1562.

KAYAPINAR, A., “Ortaçağ ve Osmanlı Döneminde Vidin”, *Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, C. 1, Sayı 1, 2015, s. 67-114.

KESER, B., “Osmanlı Devletinde Martolos Teşkilatı”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Erzurum 1999, s. 267-275.

KIEL, M., “Vidin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 43, TDV Yayınları, Ankara 2013, s.103-106.

MAXİM, M., “Tımişvar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 41, TDV Yayınları, Ankara 2012, s.94-95.

ORHONLU, C., “Köprücülük”, *VII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 25-29 Eylül 1970. Kongreye Sunulan Bildiriler C. 2, Ankara 1973, s. 701-708.

ORHONLU, C., *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı*, Eren Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 1990.

ÖNKAL, A., Bozkurt, N., “Cami”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.7, TDV Yayınları, Ankara 1993, s. 46-52.

ÖZBİLGİN, E., *Bütün Yönleriyle Osmanlı Adâb-ı Osmaniye*, İz Yayıncılık, İstanbul 2003.

ÖZTÜRK, N., “Osmanlı Döneminde Vakıflar”, *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.797-824.

SAYIN, A.V., *Tekâlif Kavaidi*, Maliye Bakanlığı Yayını, Ankara 1999.

SELÇUK, H., “Lale Devrinde Vidin Şehri”, *Lale Devrinde Osmanlı Devleti ve Nevşehir*, (Edit İlyas Gökhan- Hüseyin Saraç- A. Gökçe Özcan), Kömen Yayınları, Konya 2018, s.220-233.

SELÇUK, H., “Vidin’de Toplumsal Hayat: 13 Numaralı Şer’îyye Siciline Göre (1698-1699)”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi-4* (14), 2012, s. 27-46.

SERTOĞLU, M., *Osmanlı Tarih Lugatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986.

SEZEN, T., *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2017.

TABAKOĞLU, A., “Osmanlı İçtimai Yapısının Ana Hatları”, *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.17-31.

TAŞKIN, Ü., “Rüsum-ı Örfiyye”, *Tarih Okulu*, İlkbahar-Yaz, S. XIV, 2013, s. 55-73.

TAŞTEMİR, M., “Klasik Devirde Osmanlıda Kara Ulaşımı ve Yollar”, *Osmanlıda Ulaşım Kara-Deniz-Demiryolu*, (ed. Vahdettin Engin, Ahmet Uçar, Osman Doğan), Çamlıca Kitap, İstanbul 2012, s.13-36.

YEDİYILDIZ, B., “Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış”, *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.330-392.